Türk Dünyası
Tarih
Kültür Dergisi

Sayı #464 Fiyat ₺200.00

Eylül 2025
Cilt: 78
Aylık Süreli Yayın
Issn: 1305-9769
Modem: 112483

Zengezur Koridoru Hala Turan Yolu mu?

Tarihsel bağlamı, jeopolitik çatışmaları ve bölgesel güç mücadeleleri ekseninde Zengezur'un geleceği yeniden şekilleniyor. Bölgesel ittifaklar, millî hedefler ve küresel stratejiler arasında sıkışan bu koridorun anlamı yeniden sorgulanıyor. Zengezur, kavuşmayı mı yoksa yeni bir ayrışmayı mı getirecek?

Doç. Dr. Gökmen Kılıçoğlu

Tomris Hatun'dan Batur Ana Tasbiyke'ye
Şöptıbay Baydildin

11. Yüzyılda Kadar Türklerin Karadeniz'deki Köle Ticareti
İlayda Gülbakan

Adnan Menderes: Tek Partiden Çok Partiye, İktidardan İdam Sehpasına
Doç. Dr. Işıl Tuna Pınar

Y. N. Bayburtlu, XX. yüzyılın başlarında, aydınlatma ve yayıncılık faaliyetleri sayesinde, Kırım Tatar millî bilincinin teşekkülünde yapılandırıcı bir güç olarak kendini göstermiştir. O, Kırım Müslümanlarının kendi kaderini kendisi tayin ve kültürel modernleşme ideallerinin müdafii olarak hareket etmiştir. Onun, Ceditçi eğitim reformu fikirlerini barındıran çalışmaları, aynı zamanda eğitim sisteminin dönüşümü ve etno-kültürel kimliğin güçlenmesi üzerinde de etkili olmuştur. 1917 senesi Kırım Tatarları'nın Birinci Kurultayı'na katılımı, millî diriliş sürecindeki seçkin konumunu teyit etmiş ve pekiştirmiştir.

Dr. Tahir Nureddinoğlu Kerim*

Yahya-Naci Bayburtlu (1876-1943)

Kırım Tatar halkının önde gelen aydınlarından ve eğitimcilerinden biri olan Y. N. Bayburtlu, 19. ve 20. yüzyılın dönüm noktasında millî uyanışın can damarı haline geldi ve bu sürece bizzat ruhunu kattı. Çalışmaları; eğitimi modernize etme, millî kimliği koruma ve Avrupa düzeyinde çağdaş bir toplum inşa etme hedeflerine yönelikti. Aydınlanma ideallerini etkin toplumsal çalışmalarla birleştiren Bayburtlu, dönemin küresel değişim koşullarında milletin kendi kaderini kendisi tayin etme mücadelesine önemli katkılarda bulundu.

Kapsamlı eğitimini İstanbul'daki Sultaniye Medresesinde, Rusya'nın Odessa Ticaret Okulu'nda ve Akmescit (Simferopol) Tatar Öğretmen Okulu'nda tamamlamasının ardından, dünya görüşünde geleneksel Türk-Müslüman değerlerini ilerici Avrupa fikirleriyle harmanladı. Bu yaklaşım, hayatı boyunca millî okulların ihtiyaçlarına uygun olarak modernize edilmiş ders kitapları hazırlamasına, öğretim materyalleri geliştirmesine ve öğretmen yetiştirme süreçlerine ilişkin değerli çalışmalara imza atmasını sağladı. Bu çabaları nedeniyle kendisine *"Öğretmenlerin Öğretmeni"* unvanına, 1913 yılında da Rus İmparatorluk Coğrafya Cemiyeti'nin yüksek bir ödülüne lâyık görüldü. Pedagojik ve bilimsel faaliyetlerinin yanı sıra, toplumsal ve siyasî hayatta da aktif olarak yer aldı. 26 Kasım 1917'de toplanan Birinci Kırım Tatar Kurultayı'na delege olarak katılan Bayburtlu, Simferopol'deki öğretmenleri, zanaatkârları ve kadın derneklerini temsil etti. Kurultay'da, eğitimin millî birliği ve siyasî kimliği güçlendirmedeki merkezî rolünü özellikle vurgulayan Bayburtlu, böylece millî harekete derin bir entelektüel anlam kazandırdı.

Bayburtlu'nun gazetecilik faaliyetleri, özellikle 26 Temmuz 1917 tarihinde *"Millet"* gazetesinde yayımlanan ve Bahçesaray tren istasyonunda Müftü Numan Çelebicihan'ın (1885-1918) coşkulu karşılanışını anlatan yazısı, halkın özyönetim özlemlerini açıkça gözler önüne sermiştir. *"Kırım Müftüsü Bahçesaray İstasyonundan Geçerken"* adlı makale-röportajı, kitlesel coşkuyu belgeleyerek, Kırım Tatar halkının bu kritik dönemdeki ruh hâlini derinlemesine irdeleyen güçlü bir gazetecilik örneği olarak öne çıkmıştır.

"Millet" gazetesi, toplumsal diyaloğun temel bir aracı olarak hizmet vermiş; aydınlanma fikirlerini, eleştirel analizleri ve millî birliğe yönelik çağrılarda bulunmuştur. Birinci Dünya Savaşı ve ardından Rus ve Osmanlı imparatorluklarının çöküşüyle ortaya çıkan jeopolitik değişimler bağlamında, Kırım Tatar gazeteciliği ekonomik geri kalmışlık, kültürel gerileme, eğitim ve siyasî özerklik gibi hayati sorunları gündemde tutmuştur.

Örneğin, I. Kurultayının baş organı olan "Millet" gazetesinin editörleri arasında yer alan A. Ayvazov, A. Özenbaşlı, M. Refatov, A. Lâtifzade, C. Seydamet, S. Çapçakçı ve A. Odabaş, cedidizm fikirlerini tutarlı bir şekilde işlemiş; dinî ve seküler yaklaşımları sentezleyerek geleneksel dünya görüşünün modernizasyonuna önemli bir katkılarda bulunmuştur. Böylelikle, Kırım'ın millî gazeteciliği, elit ile cemiyet arasında bir köprü vazifesi görerek asimilasyon politikalarına ve içsel durağanlığa etkin bir şekilde karşı koymuş; çağdaş gerçekliklerin ve tarihsel mirasın analiziyle millî bilinci pekiştirmiştir.

Numan Çelebicihan'ın 23 Haziran 1917'de Rus Geçici Hükümeti tarafından "ayrılıkçılık" suçlamasıyla tutuklanması, Kırım Tatarlarının özyönetim hareketi ile merkezî otorite arasındaki gerilimin belirleyici bir dönüm noktasıydı. Ancak 1917 Şubat Devrimi'nin ardından ortaya çıkan siyasî istikrarsızlık ortamında, Nisan 1917'de Müslüman İcra Komitesi'nin başına geçen Çelebicihan, Kırım Tatar askerî birliklerinin oluşturulmasına ve kültürel projelerin hayata geçirilmesine liderlik etmiştir. Bu eylemler, hükümet karşıtı propaganda olarak nitelendirilmiş ve Çelebicihan, Tatar taburunun komutanı Şabarov ile birlikte Sevastopol'da Karadeniz Filosu'nun istihbarat birimi tarafından alıkonulmuştur. Çelebicihan, suçlamaları reddederek bunların siyasî motivasyonlu olduğunu ileri sürmüştür.

Tutuklamanın başlatıcıları arasında Rus yanlısı gruplar, özellikle kadetler ve Rus otoritelerine sadık kalan bazı Kırım Tatar eski mırzaları ile din adamları bulunmaktaydı (örneğin, mırzalardan bu Kurşut bey Krımtayev, imamlardan – İbrahim Tarpi). Tutuklama, büyük bir toplumsal yankı yaratmış ve millî onura hakaret olarak algılanmıştır. Akmescit (Simferopol) ve Bahçesaray'daki kitlesel gösteriler ile *"Millet"* gazetesindeki yayınlar, bu tepkinin somut birer yansımasıydı. Cemiyetin baskısı ve kanıtların yetersizliği, Çelebicihan'ın 24 Temmuz 1917'de serbest bırakılmasını sağlamıştır; bu olay, geniş bir toplumsal yankı oluşturmakla kalmayıp millî birliği de pekiştirmiştir. Bu krizin başarılı bir şekilde çözülmesi, Kasım 1917'de Kırım Halk Cumhuriyeti'nin ilân edilmesine katkıda bulunmuş, ancak liderlerin baskılara karşı kırılganlığını da açıkça sergilemiştir. Bu kırılganlık, Çelebicihan'ın 1918'de Bolşevikler tarafından idam edilmesiyle trajik bir şekilde doğrulanmıştır.

Bayburtlu'nun da trajik kaderi, pantürkizm suçlamasıyla 1938'de Arhangelsk kamplarında hayatını kaybetmesiyle, millî hareketin geliştiği baskıcı bağlamı ortaya koymaktadır. Onun eğitimci ve gazeteci kimliğiyle yürüttüğü faaliyetler ile "Millet" gazetesinin yayınları, eğitimin ve kültürün millî kimliğin korunmasındaki kalıcı değerinin altını çizmekte ve Kırım Tatarlarının modernleşme ile özyönetim arzusunu açıkça temsil etmektedir.

Aşağıda, Y. N. Bayburtlu'nun kısa biyografisi ile 1917 yılında "Millet" gazetesinde yayımladığı, büyük öneme sahip "Kırım Müftüsü Bahçesaray İstasyonundan Geçerken" başlıklı makalesini sunuyoruz.

Ayrıca, Kırım Müftüsü Numan Çelebicihan hakkında, *Millet Cevherleri* dizimizde bir makalesi yayınlanmıştır.

Söz konusu makale anlaşılırlığını sağlamak amacıyla, eski Kırım Tatarcasından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Metinlerde karşılaşılan bazı tarihî olaylar ve şahıslara ilişkin açıklamalar dipnotlarda verilmiştir.

(IX)
YAHYA-NACİ BAYBURTLU
(1876-1943)

Y. N. Bayburtlu, 1876 yılında Kırım'ın Bahçesaray şehrinde doğdu. İlk eğitimlerini yerel okullarda aldı, İstanbul ve Odessa'daki yükseköğretim kurumlarında sürdürdü. 1902-1908 yılları arasında Alupka'da öğretmenlik yaptı. Bu dönemde, *"Tercüman"* gazetesinin haberine göre, H. Ayvazov ve A. İbrahimov ile birlikte kızlar için bir okul açtı. Bahçesaray'a döndükten sonra, ilkokul öğretmenliğine devam etti. Kendi deneyimlerine ve yöntemlerine dayanarak Kırım Tatarca alfabeler, okuma ve ders kitapları hazırlayıp yayımladı. Bunlar arasında, yazarın kendi parasıyla bastırdığı *"Elifba"* (1913), *"Yeni Okuma"* (1917, 1923), *"Tatar Sarfı"* (1918) ve *"Sarf Kitabı"* (1919) gibi çalışmalar yer almaktadır. Y. N. Bayburtlu'nun öğrencileri arasında Kırım'da edebiyat ve bilim alanlarında tanınmış âlim Hüseyin Kürkçü ile yazar-romancı Şamil Alâdin'in bulunduğu bilinmektedir.

1917 yılında Akmescit öğretmenleri cemiyetinin temsilcisi olarak I. Kırım Tatar Kurultayı'na seçildi. Bayburtlu'nun yazdığı makaleleri "Millet" gazetesinin yanı sıra *"Yeni Çolpan"*, *"Eğitim İşleri"*, *"İleri"* ve diğer millî gazete ile dergilerde rastlanmaktadır. Bu yazıların ana konularını başlıklarından da anlayabiliriz: *"Tatarlarda Usûl-i Cedîd"*, *"Okullar ve Halk"*, *"Önceki ve Şimdiki Gençlik"*, *"Bahçesaray Tatar Tarım Okulu"* vb.

Y. N. Bayburtlu, dramatik, nesir ve şiirler yazmıştır.

"Zavallı Ayşe" ve *"Yusufçuk"* oyunları o dönemin Kırım Tatar sahnesinde büyük ilgi görmüştür. Yazarın Rus edebiyatından ustalıkla Kırım Tatarcasına çevirdiği çocuk eserleri de dikkat çekicidir. Bu eserlerin amacı, genç nesle estetik, ahlakî ve millî duyguları aşılamaktı.

1935 yılında Sovyet hükümetine karşı olan Türkçülük ve milliyetçilik ideallerinin propagandacısı olarak NKVD'nin takibine uğradı.

1938'de Arhangelsk kamplarında 10 yıl hapis cezasına mahkûm edildi.

KIRIM MÜFTÜSÜ BAHÇESARAY İSTASYONUNDAN GEÇERKEN

Millet. 1917. No. 22. Temmuz 26.

Temmuz ayının yirmi dördüncü günü, öğle saatlerinde Rus saatiyle dört civarında, Bahçesaray Müslüman cemaatlerinde bir hareket, bir sevinç ve bir telaş gözlenmeye başladı.[1] Yaşlı-genç, fakir-zengin, çalışan-çalışmayan herkes; kimi arabayla, kimi yaya olarak dükkânlarını kapatarak, işlerini bırakarak istasyona doğru gidiyordu. Acaba halkı istasyona çeken neydi? Bu günkü sevinç, hareket ve telaşın sebebi neydi? Çünkü aynı şehir, aynı cemaat dün matemlere gömülmüş, düşüncelere dalmış, ağzını bıçak açmayacak derecede mahzun ve heyecanlıydı.

Evet, o dün vicdanına ve hislerine dokunulduğu, tahkir edildiği için mahzun ve heyecanlıydı. Dehşetliydi. Onun kanını çekemeyeceği, kalbinin tahammül edemeyeceği bir taarruzun karşısında bulunuyordu. "Müftü tutuklanmış" sözü, onun damarlarındaki kanı, vicdanındaki duyguları harekete geçirmişti.[2] Bu menhus haberi duyan her Tatar oğlunun içinde bir ateş yanmaya başlamıştı. Daha alevlenmiyordu. Zaten Tatar birden alevlenmez. Ama alevlenirse, söndürülmesi de pek güç olurdu.[3] Bir takım müfsitlerin emelleri ortaya çıkmadan önce *"Müftü selâmette, müftü geliyor!"* sevinçli haberi ateşi söndürmüş, kaygıları dağıtmış, halkı istikbâl için yollara dökmüştü. Bahçesaray cemaatlerinin bir kısmı Temmuz'un 23'ünde Akmescit'e gittikleri halde, kalan cemaatin hemen hepsi Bahçesaray istasyonu önünde bulunuyordu. Uzaktan trenin geldiğini gören halkın içinden birkaç efendi, hemen istasyon şefine varıp, treni beş-on dakika daha durdurmayı talep ettiler. Şef razı oldu. Tren gelip yanaştığı anda, müftü efendi pencereden cemaati, cemaat da müftü efendiyi "Urra!" sedalarıyla istikbâl

> Kırım Tatarları, müftü Çelebicihan'ın özgürlük ve adalet mücadelesine olan sarsılmaz bağlılığıyla birleşerek, asimilasyona ve haksızlığa karşı tek yürek oldu. Onun kararlı sözleri, halkın millî şuurunu alevlendirerek vatan sevgisini güçlendirdi.

etti. Çelebicihan efendi, cemaate pek tesirli sözlerle hitap ederek; millet ve vatanın selâmet ve saadeti için çalıştığını ve çalışacağını, bu yolda her türlü fedakârlığa hazır olduğunu, bu gibi hainane hareketlerin onu azminden döndürmeyeceğini, cemaatin kendine olan bu itimat ve teveccühünü gördükten sonra daha ziyade gayrete geldiğini ve Tatar milletinin emellerini daha tez gerçekleştirmek için üzerinde bugün büyük bir gayret daha doğduğunu anlattı. Müftü efendinin bu sözleri halkın alkışları arasında kaybolup gidiyordu.

Müftü efendi sözünü bitirdikten sonra, Bahçesaray cemaatleri namına Celâl efendi Meyinov[4], müftü efendiye yapılan bu muamelenin bugünkü hürriyet devrinde ne kadar büyük bir kanunsuzluk ve haksızlık olduğunu belirterek, bütün cemaatler olarak protesto ediyoruz, dedi. Bütün cemaatler de bu protestoya iştirak edip, *"Haksızlık, adaletsizlik, pozor!"* diye haykırdıkları sırada tren hareket etti. Tren Kırım'ın çalışkan müftüsünü cemaatten ayırsa da, cemaatin ruhunu ve kalbini ondan ayırmadı. Cemaat gözleriyle treni bir hayli yere kadar izledi.

dipnot

* Bağımsız Araştırmacı, Kırım, Simferopol; e-posta: tairkerimoff@gmail.com

1- Ortaçağdan 20. yüzyıl başına değin Kırım Tatarları için önemli bir siyasî, dinî ve kültürel merkez konumunu sürdüren Bahçesaray, modern millî uyanışın da odağı olmuştur. Hüseyin Bodaninskiy (1877–1938) öncülüğündeki bilim ve kültür çevresi, 1917'de Han Sarayı bünyesinde Kırım Tatar Millî Müzesi'ni kurmuştur. Bodaninskiy, müze müdürü olarak Kırım Tatar tarih ve kültürünü koruma çalışmalarını sistemleştirmiştir. Han Sarayı bünyesindeki bu tarihi yapıda, 26 Kasım (9 Aralık) 1917'de İlk Kırım Tatar Kurultayı toplanmış; Numan Çelebicihan liderliğinde Kırım Halk Cumhuriyeti kurulmuş ve anayasa kabul edilmiştir.

2- ***"Müftünün tutuklandığı"*** söylentisi, toplumda büyük yankı uyandırmış ve dönemin siyasî baskılarının bir göstergesi olmuştur. N. Çelebiçihan'ın 23 Temmuz 1917'de Sevastopol'da kontrrazvedka (karşı istihbarat teşkilatı) tarafından tutuklanması, Kırım Tatar askerleri arasında millî bilinci güçlendirme çabaları ve Türkçülük faaliyetleri nedeniyle gerçekleşmiştir. Çelebicihan, Kırım Tatarlarının oluşturduğu askerî birliklerin Rus ordusu tarafından cepheye gönderilmesine karşı çıkmış ve bu birliklerin Kırım'da kalarak iç güvenliği sağlamasını savunmuştur. Bu tutumu, Simferopol'daki askerî otoriteler ve bazı geleneksel Kırım Tatar grupları tarafından "Rus hükümete karşı ajitasyonu" olarak nitelendirilmiş ve bir ihbar üzerine tutuklanmasına yol açmıştır. Ancak, Kırım Tatarlarının yoğun protestoları, Çelebicihan'ın kısa sürede serbest bırakılmasını sağlamıştır.

3- ***"Tatar birden alevlenmez, lâkin alevlenirse, söndürülmesi de pek güç olurdu"*** ifadesi, Kırım Tatarlarının sabırlı ancak kararlı karakterini vurgular. Bu, Kırım Tatarlarının tarih boyunca karşılaştıkları baskılara rağmen millî kimliklerini koruma konusundaki dirençlerini sembolize etmektedir.

4-Kırım Tatar kültürel ve siyasî yaşamının önemli figürlerinden Celâl Meyinov (1881–1942), Bahçesaray doğumlu olup Simferopol ve Sankt-Petersburg'da hukuk eğitimi almıştır. 1900'den itibaren Kırım Tatar tiyatrosunda önemli rol oynamış, 1926–1928 yıllarında Kırım Tatar Dram Tiyatrosu'nun baş yönetmenliğini yapmıştır. Millî meseleler üzerine de yazılar kaleme almıştır. 1917'de I. Kurultay'a katılarak Kırım Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşunda aktif rol almış; Numan Çelebicihan'a yönelik baskılara karşı Bahçesaray'daki protestoyu desteklemiştir. Sovyet rejimi tarafından "milliyetçilik" suçlamasıyla 1928 ve 1938'de iki kez tutuklanmış, Orta Asya'daki kamplarda hayatını kaybetmiştir.